БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, БАТТЫЖЫҢАР

ШЫН

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының
Тыва область болгаш Кызыл хоорай комитеттериниң,
ажылчы чоннар депутаттарының область Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген
1954 МАЙ 6 ЧЕТВЕРГ
№ 91 (3028)
ӨРТЭЭ 20 КОП.

БӨГҮНГҮ СОЛУНДА:

Областың ховуларында (1 арын).

Районнуң мурнакчы колхозтары (1 арын).

В. Булатов.— Колхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң мурнакчы ролю (2 арын).

Т. Таир-оол.— Партийжи аппараттың дайынчы аргалыын бедидер (2 арын).

В. Шемякина.— Социалистиг чарышка профэвилел организациязының киржилгези (2 арын).

А. Каплунов.— Колхозтарның организас, ажыл-агыйын улам ыңай быжыглаары дээш (3 арын).

Ф. Благинин.—Колхозтар тудуунче хүн бүрүде сагыш салыр (3 арын).

В. Цыпкин.— Бот-онаалганың акша хөреңгизиниң чыылдазынга болгаш чарыгдалынга кичээнгейни салыр (3 арын).

В. Якимов.—Чер кырынга тывылган баштайгы кижилер (4 арын).

Совет радионуң Хүнү

Май 7—радионуң Хүнү. Совет чазак радио талазы-биле Ада-чурттуң эртем болгаш техниказының чедиишкиннерин нептередир, хөй-хөй радио дыңнакчыларының болгаш аңаа ынак кижилерниң сонуургалын көдүрер сорулга-биле радио Хүнүн доктааткан.

Радио Хүнү улуг орус эртемденпатриот А. С. Поповтуң шылгарангай ажыдыышкыны-биле холбаалыг. 59 чыл бурунгаар, 1895 чылдың майның чедиде эртем болгаш техниканың төөгүзүнге эң-не баштай шылгарангай ажыдыышкынны А. С. Попов кылган. Ол делегейге эң баштайгы радио аппарадын чогааткаш, эң улуг эртемденнерге ону бүзүредип көргүскен. Ол ажыдыышкын эртем болгаш техниканың хөгжүлдезиниң чаа үеэзиниң эгези болган.

Бистиң чуртувус—радио талазыбиле бүгү-ле эң улуг ажыдыышкынларның болгаш чогаадылгаларның төрээн чурту. Радиолокацияны, радионавигацияны, телевидениени, радиоакустиканы, эң бедик күштүг токтарны улус ажыл-агыйынга бистиң чуртувуста эң калбаа-биле ажыглап турар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак совет радио техникага болгаш радио дамчылгазынга улуг кичээнгейни салып келген болгаш салып турар. Бисте чуртту радиофикастаарының, радиоүлетпүрүн сайзырадырының болгаш радио талазыбиле эртем-шинчилелдиң ажылдары улуг калбарыышкынны алган. Совет радио бистиң улузувустуң амыдыралынче ханызы-биле кирген, улус ажыл-агыйының, эртемниң, техниканың культураның бүгү адырларында калбаа-биле ажыглатынып турар.

Совет радио—бистиң чуртувуска коммунизмни тургузары дээш демиселдиң күштүг чепсээ, масса чоннуң политиктиг болгаш культурлуг кижизидилгезиниң чепсээ болур. Бистиң Төрээн чуртувустуң найыслалы Москва—радио дамчылгазының улуг төвү. Москваның үнүн делегейниң бүгү улустары дыңнап турарлар, ол шынның үнү, быжыг тайбың дээш, демократия болгаш социализм дээш демиселдиң үнү. 1917 чылдың октябрьда аныяк Совет республиканың тайбың дугайында декреди радио-биле дамчытынган. Оон бээр совет радио улустар аразынга тайбыңның болгаш найыралдың хөрээнге өскерлиш чок бараан болуп келген.

Совет радионуң хөгжүлдезинде чедиишкиннер улуг болгаш маргылдаа чок. Сөөлгү чылдарның дургузунда бистиң чуртувуска муң-муң радио белдирлери, миллион-миллион репродукторлар болгаш радиоприёмниктер тургустунган, он-он муң узун дуртуг радиотранцляциязының шугумнары деритинген.

Бистиң области радиофикастаарының ажылы база чедиишкинниг боттанып турар. Областың көдээ колхозтарында, ажылчын суурларында радиоточкаларының саны база өзүп турар. Мурнунда өрген чок чораан черлерде туттунгулаан колхозчу суурларның кижилери ам Төрээн Москваның, чурттуң өске-даа хоорайларының, ооң иштинде область иштиниң радио дамчылгаларын дыңнап турар апарганнар. Областа радио дамчылгаларның темалары баяан болгаш идейлиг деңнели бедээн.

Областың колхозчу тараажылары, МТС-тер болгаш совхозтарның ажылдакчылары үлетпүр бүдүрүлгениң болгаш ажыл-агыйның өске-даа адырларының ажылдакчылары радиону дамчыштыр боттарынга эң хөректиг консультацияларны, беседаларны, сүмелерни ап турарлар.

СЭКП ТК-ның сентябрь болгаш февраль-март Пленумнары көдээ ажыл-агыйны шыңгыы көдүрериниң дайынчы программазын ажылдап кылган. Культура эргелелиниң радиоинформация килдизи көдээ ажыл-агыйның айтырыгларын чырыдарынче база-ла биче эвес кичээнгейни улгандырып турар.

Ынчалзажок радиоинформация килдизиниң ажылында ам-даа улуг четпестер бар. Чижээлээрге, марксизм-ленинизмни бот-кичээл-биле өөренип турарларга дузалаар лекциялар, консультациялар кончуг ховар дамчытынып турар. Радио чоннуң политиктиг кижизидилгезинге көскү рольду ойнаар ужурлуг. Оон ынай бистиң областың көдээ ажыл-агыйында болгаш аныяк үлетпүрүнде кайгамчыктыг кижилер чок деп чугаалап болбас. Ынчааргa, бисте мурнакчыларның, чаартыкчыларның, чогаадыкчыларның методтары база эвээш дамчытынып турар.

Актив-биле ажыл, ылаңгыя штаттан дашкаар авторлар-биле ажыл радиоинформация комитединиң кичээнгейин үргүлчү олче угландырган турар ужурлуг. Бистиң микрофонувуска колхозчулар, ажылчыннар, тускай эртемниглер, чолаачылар кээп дамчылгаларга хөй киришкен тудум-на бис оортан ойнап алыышкынны болур бис.

Бистиң чуртувуста радиога ынак кижилерниң, аңаа боттары өөренип ап чоруурларның саны чыл келген тудум-на өзүп турар. Чүс-чүс радиоклубтар, он-он муң радиобөлүмнери радиотехниказының билиглерин нептередип, совет радио техниказының чедиишкиннерин пропагандалап турарлар. Ол болза, улус ажыл-агыйынга болгаш чуртту радиофикастаарынга радионуң тускай эртемниглерин белеткээриниң ёзулуг массалыг школазы болур. Армияга, авиацияга болгаш флотка дузалаарының экитура Ниитилели, профэвилел болгаш комсомол организациялары радиога ынакшып, ону боттары өөренип ап чоруурларга боттуг дузаны көргүзер ужурлуг.

Чер-черниң партия организациялары радиофикацияның болгаш радио дамчылгазының хөрээнге улуг кичээнгейни салыр ужурлуг. Партия организациялары бо херекте четпестерни дүрген чайладырының хемчеглерин ап, радио дамчылгазының идейлиг утказын бедиринче улуг кичээнгейни салыр херек.

Коммунистиг тургузуушкуннуң эрге-ажыктары болза, бистиң чуртувуска радиофикацияның болгаш радио дамчылгазының улам ыңайгы хөгжүлдезин, радиону эртемниң болгаш бүдүрүлгениң бүгү адырларының депшилгези дээш демиселдиң чепсээ болдурарын, ону масса чоннуң идей-политиктиг кижизидилгезиниң күчүлүг чепсээ болдурарын негеп турар.

Совет радионуң чаа-чаа чедиишкиннеринче!

ОБЛАСТЫҢ ХОВУЛАРЫНДА

Тараа культураларын тарып дооскан

ЧАА-ХӨЛ. (Телефон-биле). Молотов аттыг көдээ ажыл-агый артели бо чылын тараа культураларын 1350 гектарга тарыыр планныг, а май 4-те ол колхоз 1361 гектарга чажып, Чаа-Хөл районда хову ажылының мурнакчызы болуп турар. Ында механизаторлардан Содунам, Дүктүг-оол, Чадамба, а колхозчулардан Бавуу, Бады, Тадар-оол, Аяккай, Кожага, Норжунмай ышкаш күш-ажылга чүткүлдүг кижилерни хөйнү демдеглеп болур.

Мооң-биле кады ол колхоз суггарылганың 4 бугаларының асталгазын база дооскан. Чаа кур шөлдерни шиңгээдип алыр дээш 60 ажыг гектарның хараганын арыглап белеткээн.

«Тиилелге» колхоз бо чылын тарыыр шөлүн эрткен чайын-на бүрүн чардырып алган турган. Ол колхоз 690 гектар тараа культуралары тарыыр планын 695 гектар кылдыр күүсеткен.

* * *

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. (Телефон-биле). «Барлык» совхоз тараа культураларының планын май 5-те бедик агротехниктиг негелделер ёзугаар боттандырып дооскан, ылаңгыя кызылтасты 520, арбайны 105, суланы 725 гектарга тараан.

Совхоз чайгы суггат бугаларының асталгазын база доозуп алган. Коллективтиң амгы кол күжү картофель болгаш ногаа культураларын хынамчалыг олуртурунга белеткелче болгаш кур черлер андарарынче угланган.

Районнуң мурнакчы колхозтары

. БАЙ-ХААК. (Телефон-биле). Таңды районнуң колхозтары тараа культураларының планын чажып доозарыңа чоокшулап келген. Кол культура болур кызылтастың тарылгазын Жданов аттыг колхоз —125 хуу, «Революцияның чалбыыжы» —115 хуу, «Кызыл партизан»—110 хуу болгаш Сталин аттыг колхоз 103 хуу күүсеткен.

Районнуң хову ажылында ол чедиишкиннер болза, колхозчу ишчилерниң механизаторлар-биле чаңгыс эп-сеткилдиг күш-ажылының көргүзүглери болур. Мооң-биле кады 1954 чылдың тарылгазынга 305 гектар кур болгаш куруккан чаа шөлдер шиңгээтинген, кур чер андарылгазы улам-на калбарып турар.

Ажыл нормазын ийи—үш катап

Часкы тарылга ажылынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин Сарыг-Сеп МТС-тиң механизаторлары чедип ап турарлар. Каа-Хем районда «Большевик», «Тиилелге», «Сталинчы орук» болгаш «Октябрь 30 чылы» көдээ ажыл-агый артельдери кол аъш-чем культураларын чажып тарыырын доосканнар.

«Сталинчы орук» колхозка ажылдап берип турар трактор бригадазы социалистиг чарышка алган хүлээлгезинге ээ болуп турар. Ол трактор бригадазында аныяк тракторист Николай Малышев хүнде 178 гектар тарааны чашкаш бирги черни алган, ол-ла бригадада трактористер Александр Манжосов, Павел Килин, Салчак Сувандии олар ээлчегде бүдүрер ажыл нормазын 250—300 хуу күүседип турарлар.

«Октябрь 30 чылы» колхозта Виктор Мясниковтуң трактор агрегады шак графиги-биле чаңгыс эп-сеткилдиг ажылдааш, хүнде 36 гектарга, тараа чажар нормалыг тургаш 100 ажыг гектарны чаштырып турар.

Агиткультбригада тарылга шөлдеринде

Эрзин районнуң культура-чырыдыышкын албан черлери колхозтарның тарылга шөлдеринде ажыл-ишчилериниң культурлуг хандырылгазын эки организастап турар.

Комсомол райкомунуң, райкүүскомнуң, культура-чырыдыышкын килдизиниң инициативазы-биле тургустунган 12 кижи составтыг агиткультбригада районда колхозтарның тарылга шөлдеринче үнүүшкүннерни чорудуп турар. Ылаңгыя Нарында «Коммунизмче орук», Бай-Дагда «Чаа орук», Мөренде «Кызыл сылдыс» колхозтарның хову турлагларынга апрельдиң сөөлгү хүннеринде солун программалыг 4 концертти көргүскен.

Агиткультбригаданың пропагандистери көдээ ажыл-агый, эртем-бойдус темаларынга элээн каш беседаларны чоруткан болгаш 3 лекцияны тараажыларга номчуп таныштырган. Бригаданың кежигүннери хову турлагларынга элээн каш хана солуннарны, агитхуудустарны үндүрүп, хүндүлел болгаш көргүзүг самбыраларын шимежип, көскү агитация талазы-биле колхозтарның парторганизацияларынга эки дузалашкан.

Агиткультбригаданың составынга чораан көжер кино (механиги эш Лысков), көжер библиотекажыгаш (библиотекары эш Л. Морещук) шөлде ишчилерге эки бараан болуп, элээн каш турлагларга каш-каш киносеанстарны, янзы-бүрү литератураларның ыытқыр номчулгаларын организастааннар.

Агиткультбригада эвээш хонуктарның дургузунда 114 километрниң маршрудун хынамчалыг чогааткан план ёзугаар эрткен. Агиткультбригаданың ажылын эштер Г. Эльбатова (ВЛКСМ райкомунуң секретары), Г. Мельников (уран-чүүл удуртукчузу) олар кызымак удуртуп, организакчы мергежилдиин көргүскеннер.

Озалдаашкын, саадаашкын—
Он-он тоннуң маңгыстары.
Эртелээшкин, шалыптаашкын—
Элбек дүжүт шаңнакчызы.

Баштайгы андартынган чүс муң гектар кур чер

АЛМА-АТА. Казах ССР-ниң колхозтары, МТС-тери болгаш совхозтары баштайгы 100 муң гектар кур болгаш куруккан черлерни андарган. Республикада чаа черлерни шиңгээдип алырынга 5 муң хире дизельдиг тракторлар ажылдап турар.

МТС-тернiң, совхозтарның болгаш чылгы заводтарының трактор отряттарының болгаш бригадаларының аразында кур чер андарылгазының планын кыска хуусаада күүседир дээш социалистиг чарыш калбарып турар.

Павлодар областың Кагановичский районунуң «Коминтерн» совхозунда чаа черлерни А. Каверинге баштаткан Ленинск МТС-тиң трактор бригадазы андарып турар. Ол бригада долу составы-биле боже Тамбов областан келген. Ол баштайгы хүннерден эгелээш техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглап, агротехниктиг дүрүмнерни шыңгыы сагып турар. Каверинниң бригадазының механизаторлары Алтай крайда В. Феденинаның трактор бригадазы-биле чарышпышаан, баштайгы беш хонуктуң дургузунда 350 гектар кур черни андаргаш, онаалгазын дыка ажыр күүсеткен. Мында минута бүрүзүнүң үлүүнде машиналарның техниктиг ажаалда хайгааралын шыңгыы сагып турар. Ээлчеглерни ажыл чоруп турар үеде солчуп турар.

Каверинниң бригадазы ол ышкаш Азербайджандан Ленинск МТС-те келген Г. Лукьяновтуң бригадазының трактористери-биле база чаржып турар. Сөөлгү хонуктуң дургузунда трактористер М. Русанов биле Н. Лыткин олар «Энбакши» колхозка нормазын бүдүн чартык катап ажыр күүсетпишаан, 35 гектар кур черни андарганнар. Шак ындыг күш-ажылдың бүдүрүлгечи чоруун А. Левашев биле Н. Добрев база чедип алганнар.

Казахстанда чаа черлер андарылгазында МТС-тернiң, совхозтарның болгаш чылгы заводтарының 2 муң хире трактор бригадалары чаржып турарлар.

(СЭТА).

Үлетпүр көдээ ажыл-агыйга

Сталино областың Дергачев аттыг механика заводу Челябинск, Новосибирск, Кокчетавск областарже болгаш Алтай крайже 7 вагон ишти септелге дериглерин болгаш көдээ ажыл-агый машиналарынга артык кезектерни чоруткан. Олар кур черлер шиңгээдип алырының районнарында тургустунуп турар совхозтарның мастерскаяларынга баарлар. Чаа ажыл-агыйлар механика мастерскаяларынга ажыглаар өрүмнээр станоктарны, дериг-хереклерни болгаш машиналар кезектерин алырлар.

Казах ССР-ниң Чурт болгаш оттулар чүүл үлетпүрүнүң министерствозунуң бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары үнелиг эгелээшкинни кылганнар. Материалдарны камнап тургаш, техниканың ажыглаашкынын экижидип тургаш, чаа бүдүрүлгечи күчүлерни киирбейн тургаш чаа черлериниң районнарында хову турлагларынга хереглетинер дериглерни пландан ажыр белеткээр деп олар шиитпирлээннер.

«Львовсельмаш» заводтуң цехтеринде апрельдиң программазындан ажыр трактор-биле суг чаштырыкчыларын эптеп кылган. Бүдүрүлгениң коллективи күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 7 хуу бедидер, бүгү номенклатураның талазы-биле көдээ ажыл-агый машиналарының бүдүрүлгезиниң чыл планын хуусаа бетинде күүседир деп хүлээнгеннер.

Кривой-Рогтуң цемент заводунуң коллективи көдээ ажыл-агыйның чагыгларын чедиишкинниг күүседип турар. Украинада тургустунуп турар чаа машина-трактор станцияларынче элээн каш вагон ишти цементини хуусаа бетинде чүдүрүп чоруткан. Цемент кылыкчылары республиканың совхозтарынче продукцияны графиктен дыка эрте берип турар.

(СЭТА).

Украинаның Россия-биле катап каттышканының 300 чылын демдеглээринге

Киевке орус литератураның болгаш уран-чүүлдүң декадазынга

Украинаның Россия-биле катап каттышканының 300 чылынга алдар болдурган Киевке орус литератураның болгаш уран-чүүлдүң декадазынга киржири-биле Москваның 1500 хире культура ажылдакчылары — артистер, чогаалчылар, композиторлар Украинаның найыслалынче аъттанып үнүп турарлар.

Москвадан бир дугаарында ССР Эвилелиниң Күрүнениң Академиктиг Улуг театры долу составы-биле чоруур. Ол театр Киевке УССР-ниң Т. Г. Шевченко аттыг Күрүнениң Академиктиг опера болгаш балет театрының сценазынга «Декабристер» болгаш «Игорь ноян» деп операларны, «Бахчисарайның фонтаны» болгаш «Куулуг хөл» деп балеттерни көргүзер. Оон аңгыда театрның ыраажылары хоорайның бүдүрүлгелеринге 10 концерттерни көргүзерлер.

Май 5-те Күрүнениң Академиктиг Биче театрының коллективи Украинаже аъттанып үнген. Ол бодунуң эң эки шиилерин Харьковка, а ооң соонда Киевке көргүзер. Ооң программазынга В. Гусевтиң «Рыбаковтуң оглу» деп шиизиниң бир дугаар үндүрүлгези база кирер.

Киевтиң театрларынга, концерт залдарынга болгаш клубтарынга Совет Армияның Кызыл туктуг А. В. Александров аттыг ыры болгаш пляска ансамбли, аныяк күүседикчилер — бүгү делегей фестивальдарының конкурстарының лауреаттары скипачылар Н. Школьникова биле И. Ойстрах, пианист Е. Малинин, ыраажы Л. Исаева болгаш өскелер-даа концерттер көргүзерлер.

Күрүнениң Пятницкий аттыг орус улустуң ниити ыр коллективи Украинага 30 хире концерттерни көргүзер. Ооң көргүзүглеринде — орус ырлар болгаш пляскалар, а ол ышкаш ол чоруушкунга украин улустуң ырларын тускай өөренип алыр.

Киевке болур декадага киржири-биле Москваның литераторларының улуг бөлүү аъттанып үнер.

Украинаның янзы-бүрү хоорайларынга оюн көргүзери-биле: Моссовет аттыг шии театры, Ленинградтың М. Горький аттыг Улуг шии театры, Ярославльдиң В. Г. Волков аттыг шии театры база чоруур. Олар боттарының эң эки шиилерин көргүзерлер.

(СЭТА).

«Тиилелге» колхозта

ЧЕДЕР. (Телефон-биле). Кызыл районда «Тиилелге» колхозтуң ажыл-ишчилери Оңгача участогунуң 308 гектар шөлүн тарып дооскан, ам Шомбалыгда тарып турар.

Колхоз тараа культураларындан 643 гектарны чашкан, ылаңгыя кызылтасты 423 гектарга, суланы 130 гектарга тараан.

Колхоз бо чылын олуртур 20 гектар картофель болгаш ногаа культураларының тарылгазынга база эки белеткенип турар. Помидорну 900, капустаны 10 муң, огурецти 7 муң дөстү олурткан, оларның үнүжү 5 сантиметр ажып, чылыткылыг 8 парниктерде эки өзүп турар.

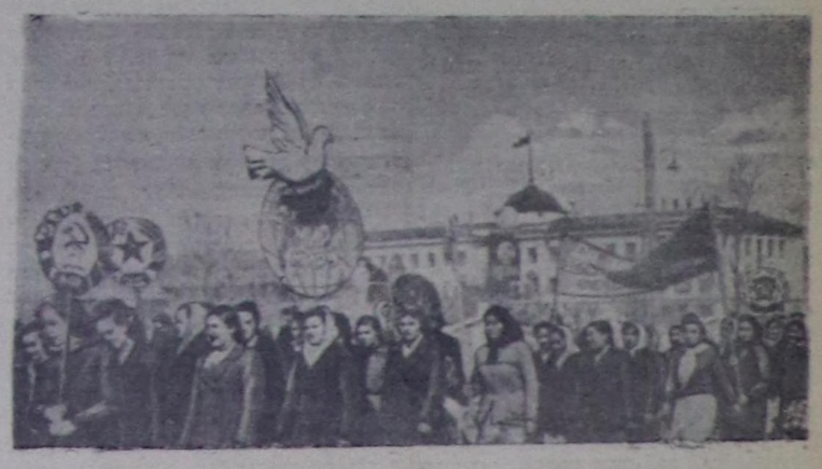

Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының Май 1-де болган митингизи болгаш чыскаалы. Чуруу Феоктистовтуу.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Колхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң мурнакчы ролю

СЭКП Төп Комитединиң сентябрь Пленумунуң доктаалын күүсетпишаан, бистиң Каа-Хем районда «Октябрь 14-чылы» колхозта партия эге организациязы кол кичээнгейни партийжи-организастыг болгаш партийжи-политиктиг ажылды эде тургузарынче, колхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң ролюн бедидериниче угландырган. Коммунист бүрүзү үгле сес кырында эвес, а херек кырында идепкейлиг ажыл-ишчилер болур төлээде, партбюро бүгү коммунистерни ажылдың шиитпирлиг участоктарынга таарыштыр тургускулаан.

Колхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң авангардтыг ролюн бедидер дугайын партия хуралынга чугаалашканы, партбюро коммунистер-биле ажылды экижиткени чамдык көскү түннелдерни берген. Мурнунда четпес ажылдап турган коммунистер А. Хамзыл, Г. Хамзыл, Бадарчы болгаш өскелер-даа колхоз бүдүрүлгезинге идепкейлиг киржип, хүннүң улуг-кормазын доктаамал ажыр күүседип турарлар.

Партбюроның кежигүннери колхозчу бүрүзүнүң бажыңнарынга барып, оларның ажылдап, чурттап турары-биле таныжып көрүп турар. Ол чорук партия организациязы-биле колхозчуларның ажыл-ишчи харылзаазын быжыктырган.

СЭКП ТК-ның сентябрь болгаш февраль-март Пленумнарының шиитпирлерин чеиишкинниг күүседири—амгы үениң байдалында часкы шөл ажылдарын эки шынарлыг эрттирери болур. Часкы тарылгага белеткел ажылын партия организациязы контрольга алган турган. Чоокта болуп эрткен партбюроның бир хуралынга ол айтырыгны чугаалашкан. Хову бригадирлери эштер Пичугин биле Миронов олар часкы тарылгага белеткелдиң байдалын хуралга тодаргай илеткеннер. Хуралдан боттуг хемчеглерни, харыылаар кижилерни айтып турар доктаал хүлээп алдынган болгаш четпестерни дүрген чайладырынче партия организациязының күжүн угландырган.

Часкы тарылга үезинде бригадаларга агитас-массалыг ажылды чорудары-биле коммунистерни болгаш активчилерни быжыглаан. Чижээлээрге, бирги бригадага агитас-массалыг ажылды эш Листкова, ийиги бригадага эш Натпит-оол баштап чорудар кылдыр хуваалданы партия организациязы кылган. Ам колхозчу тараажылар ортузунда илеткелдер, беседалар чоруп, агитхүүлүстер үнүп турар.

Колхоз бүдүрүлгезинге, ылаңгыя күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга болгаш ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиринге колхозта ревизия комиссиязы улуг рольдуг. Ревизия комиссиязы четпес ажылдап турарын партия организациязы илереткеш, ол айтырыгны партбюроның хуралынга чугаалашкаш, дораан боттуг хемчегни алган. МТС-тиң ревизор-бухгалтери эш Борзенкону чалап алгаш, ревизияны болгаш сургалдааны чоруткан. Ооң түннелинде ревизия комиссиязы чаа күш-биле ажылдап эгелээн.

Партбюро огород ажылын база кичээнгейден дашкаарлатпайн турар. Ам колхоз төвүнде парник ажыл-агыйы организастатынган, 108 рамаларда рассадалар өзүп турар.

Партия организациязының удуртукчу ролюн колхозчулар эки билирлер. Чоокта чаа үш хоочун колхозчулар партия организациязынга чедип келгеннер. Олар колхозтуң суг кужун сайзырадырынга база хөй күш үнер ажылдарны механизастаарынга эргежок чугула суг моондаан тургузарын саналдааннар. Ол моондак тутуна бергенде Мергенниң суун чартык километр узун дуртуг черге хөөлбектелдирер. Ол хөөлбекке суг куштары—кастар болгаш өдүректер эштирлер. Моондактан баткан сугну автоматтыг суггарылгага, электрибиле саалдага ажыглай бээр. Ам ол черге шинчилел ажылы эгелээр. Колхоз суг моондаа хөөлбектиг болуру чугаажок.

Партияның күжү ооң мерген угааны — масса-биле харылзаалыында болгаш коллективтиг удуртулгазында. Бистиң партия организациязы колхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң мурнакчы ролюн бедидер талазы-биле ам-даа боттуг хемчеглерни ап чорудар.

В. БУЛАТОВ,
колхозта партбюроның секретары.

Колхозчу амыдыралдың көрүнчүгү

Кызыл районнуң Баян-Кол көдээ Совединде Сталин аттыг колхозта партия эге организациязының органы «Мурнакчы» деп хана солун үнүп турар. Ол солун айда ийи удаа доктаамал үнүп турар.

Ук хана солун хөй янзы темаларга байлак материалдарны чырыдып турар. Чижээлээрге, көдээ ажыл-агыйының материалдарынга улуг кичээнгей салдынган. Үнүп турар материалдар аңаа хамаарышкан чуруктар-биле каастатынып турар. Колхозчулар солунунга ынактар. Ооң редактору комсомолчу эш О. Тасоолду артель кежигүннери хүндүлээр болгаш ооң-биле сүмележирлер, бижээн чүүлдерин аңаа таварышкан черинге-ле тутсуп берип турарлар.

«Мурнакчы» хана солуннуң бижикчилери база өскен. Эштер Хөпээнчик, Д. Биче-оол, Болдай-оол оларның бижээн чүүлдери колхозтуң амыдыралы-биле бүрүн холбаалыг болгаш солун болуп турар. Хана солунга мал, чер болгаш тудуг ажылдарында байдал үнген санында-ла чырыдылганы ап турар.

Колхоз часкы тарылгага белеткеннип турда, хана солун ону база четче чырыткан. Колхоз 16 муң ирик өдек саваларны, 48 рамаларны канчап кылып алганын хана солун тодаргай бижээн.

Колхоз ам часкы шөл ажылдарынче кирипкен. Шөл ажылдарының чоруп турары хана солуннуң арынарындан чырыдылганы ап турар. Хана солуннуң ажылын эки тургусканы партийжи-политиктиг болгаш партийжи-организастыг ажылдың калбарыышкынынга улуг ужур-дузалыг болуп турар.

К. ХЕРТЕК.

„Дүжүт“ деп хана солун

Барыын-Хемчик районнуң Аксы-Барлыкта «Ленин оруу» колхозта партия эге организациязының болгаш ында көдээ Советтиң органы «Дүжүт» деп хана солун доктаамал ажылдап турар. Ханакорлар колхоз бүдүрүлгезиниң айтырыгларын солунга калбаа-биле чырыдып турар.

Ам колхозта часкы хову ажылдары чоруп турар. Ол дугайын хана солун база чырыдып турар. «Дүжүт» солун бодунуң арынарынга сурагылыг хойжу эш Шыыраптын, тудугжулар Доржу, Адар-оол, Барымаа болгаш өскелериң ажылының дуржулгазын бижигилээн. Оон ыңай хана солун ажылда четпестерни база шүгүмчулеп бижип турар. Чижээлээрге, колхоз бүдүрүлгезинге киришпейн турар Шогжал, Сүрүң оларның дугайында шүгүмчүлелдиг материалдар база бижитинген. Ам сорулга болза, хана солуннуң ажылында бар турар чедиишкиннерни быжыглаары болгаш четпестерни дүрген чайладыры болур.

К. БОРАҢНАЙ.

Тудугну экижидер

Тес-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунда тудуг ажылы дыка четпес чоруп турар. Колхоз суурында чуртталга бажыңнарының хөй кезии крыша чок. Колхоз 1953 чылда 10 ажыг чуртталга бажыңнарының тудуун шала кылгаш, ара соксаткан, бо чыллың апрель эгезинден бээр катап кылып эгелээн болза-даа, тудуу бүрүн доозулган бажың чаңгыс-даа чок.

Тудуг бригадазы эрткен чылдың күзүнүнде инек, аът кажааларының тудуун кылып эгелээш, база-ла ара соксап каан. Тайгада белеткетинген 300 кубометр ыяш үш чыл ажыг үе эрткиже сөөртүнмээн. 1954 чылда 22 чуртталга бажыңнарын тударынга 2200 кезек чудук херек, оортан чүгле 1060 кезек чудук белеткетинген болгаш тудуг участогунда сөөртүнген. Колхоз пилораманы чөп ажыглавайн турарындан ыяш кончуг эвээш дилдинип турар, ынчангаш бажыңнар крышалатынмаан.

Колхоз тудуунуң хожудап турарының бир кол чылдагааны болза, колхоз баштаар чери тудуг бригадазының ажылын эде тургузуп, организастыы-биле башкарып шыдаваанында болур. Бригадада 72 колхозчулар быжыглатынза-даа, ооң иштинден чүгле 20 кижи ажылдап турар. Бригадир эш Чамдыылай тудуг бригадазының ажылын экижидип шыдавайн турар. Колхоз баштаар чери тырттар дириг күштерни, ийи чүк машиналарын ыяш сөөртүрүнге чөп ажыглап шыдаваан.

Колхозтуң удуртукчулары план күүседир сорулга-биле тудуг бригадазында быжыглатынган бүгү колхозчулар бүдүрүкчүлүг ажылдазын дээш ажылды шын организастаары негетинип турар. Тудуг ажылын чедиишкинниг чорударынга хамаарышкан бүгү-ле чугула негелделер хандыртынган турар ужурлуг.

С. СЫРАТ-ООЛ.

ПАРЛАЛГА ДОПЧУЛАЛЫ

„Сылдысчыгаштың“ редакциязы амгызындан дээре ажылдаар ужурлуг

«Сылдысчыгаш»—областың уруглар солуну. Аңаа үнген чагаалар болгаш чогаалдар чылдап-чылче уругларга улам-на сонуурганчыг болуп, оларның изиг хандыкшылын чаалап ап кел чыдары номчукчуларга билдингир. Бичии уругларның назын-хар, угаан бодал талазы-биле онзагай байдалын эки билир болгаш ону оларның дылынга чедингир кылдыр илередир чорук солун-даа, харыысалгалыг-даа ажыл. Ынчалзажок, областың уруглар солуну—«Сылдысчыгаштың» үнүп турар номер бүрүзү, бистиң бичии номчукчуларывыстың негелделеринге, оларның дылынга дүүштүр үргүлчү-ле шевергин кааскалгалыг, бедик идеялыг кылдыр үнүп турар деп санап болбас.

Редакцияга келген чагаалар болгаш чогаалдар бышкан кылдыр сиреттинер ужурлуг турда, ону уттуп турар чүүлдер «Сылдысчыгаштың» ажылдакчыларында бар. Оон чижээн бо чылдың март 6-да парлатынган № 10 (458) «Сылдысчыгаштан» көрүп болур бис. Бо солуннуң бирги арнында «Дүүшпес ийи чижек» деп эгелиг чагааның литературлуг сиреттилгези эң-не куду шынарлыг болган.

«Төөгүнү канчаар катаптаарыл деп-айтырыгны чедиги классчылар бо-ла сала бергилээр» деп фраза ол номерде парлатынган. Оон утказын даап бодаарга катапталга дугайында аңаа башкының эң-не долчу, билдингир сүмези кирер ужурлуг турган. Ол ынчаар ажылдатынмайн, чүгле ийи өөреникчи дугайында деңнел-биле кызыгаарлатынгаш, кандыг-даа түннел бербейн барган. Ында анаа-ла бир мындыг утка чок чугаа кирген: «...эштерин тускай кажар аргага өөредип алган: бир муң дээр чүвени бир катап, дөрт чүс дээрде дөрт катап... чөдүрер. А боду кичээнгейлиг дыңнап турарга 1453 деп сан болур».

Моңу барымдаалаар болза, уруглар солунун дамчыштыр бүгү өөреникчилерге чарлап турар бир-ле чаа «кажар арга» ажыттынганы ол ышкажыл? Ол ындыг болбас, чок-ла болза тускай аарыг өөреникчи, чок-ла болза кичээлдиң организастыг кезээн башкының шуут-ла уттуп турары-биле тайылбырлатынар апаар. «Өөренип эрткен материалды тергиин шын харыылаар, а өске айтырыгларны шуут билбес...» Мындыг чиктиг, эртемзиг эвес угаадылга совет педагогиканың практиказынга туруп-даа көрбээн. Бо таварылгага № 10 (458) «Сылдысчыгаштан» көрүп болур бис. Бо солуннуң бирги арнында «Дүүшпес ийи чижек» деп эгелиг чагааның литературлуг сиреттилгези эң-не куду шынарлыг болган.

«Төөгүнү канчаар катаптаарыл деп-айтырыгны чедиги классчылар бо-ла сала бергилээр» деп фраза ол номерде парлатынган. Оон утказын даап бодаарга катапталга дугайында аңаа башкының эң-не долчу, билдингир сүмези кирер ужурлуг турган. Ол ынчаар ажылдатынмайн, чүгле ийи өөреникчи дугайында деңнел-биле кызыгаарлатынгаш, кандыг-даа түннел бербейн барган. Ында анаа-ла бир мындыг утка чок чугаа кирген: «...эштерин тускай кажар аргага өөредип алган: бир муң дээр чүвени бир катап, дөрт чүс дээрде дөрт катап... чөдүрер. А боду кичээнгейлиг дыңнап турарга 1453 деп сан болур».

Моңу барымдаалаар болза, уруглар солунун дамчыштыр бүгү өөреникчилерге чарлап турар бир-ле чаа «кажар арга» ажыттынганы ол ышкажыл? Ол ындыг болбас, чок-ла болза тускай аарыг өөреникчи, чок-ла болза кичээлдиң организастыг кезээн башкының шуут-ла уттуп турары-биле тайылбырлатынар апаар. «Өөренип эрткен материалды тергиин шын харыылаар, а өске айтырыгларны шуут билбес...» Мындыг чиктиг, эртемзиг эвес угаадылга совет педагогиканың практиказынга туруп-даа көрбээн. Бо таварылгага

Колхозтарның организас, ажыл-агыйын улам ыңай быжыглаары дээш

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бистиң областың аныяк колхозтарын организас, ажыл-агый талазы-биле быжыглаарының херээнге бүгү хемчегниң дузаламчызын доктаамал көргүзүп турар. Колхозтарга быжыг саң-хөө базазын тургузарынче, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге мурнакчы техниканы нептередиринче, көшкүн арат ажыл-агыйларның сууржуурунга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче болгаш көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң материалдыг чаагай байдалын бедиринче угланган хөй санныг хемчеглер чорутунган.

Бистиң областың колхозтары сөөлгү чылдарда организас, ажыл-агый талазы-биле элээн быжып, көдээ ажыл-агыйның бүдүрүкчүлүүн бедиринге чамдык чедишкиннерни чедип алган, колхозчу шөлдериң дүжүдү бедээн, ниитиниң малының баш саны өскен болгаш оон продуктулуу улгаткан.

Колхозтарны организас, ажыл-агый талазы-биле быжыглаарынга чугула ужур дузалыг чүве болза, олардан олча ажык-үндүрүүн санап турар үезинде колхозтарга тывыскан чиигелделер болур. Ол чиигелделер болза, Тываның колхозтарының дугайында партияның болгаш чазактың сагыш човаашкыныының көскү херечизи болур.

1951 чылда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели көшкүн чоннуң сууржуң амыдыралче шилчээни-биле холбаштыр, бистиң областың бүгү колхозтарын олча-ажык үндүрүүнден үш чылда хостаар дугайында тускай доктаалды үндүрген.

Сууржуң амыдыралче шилчээн көшкүн ажыл-агыйларны бодунуң составынга киирип алган колхозтарга онза чиигелделерни тургускан.

Ол чиигелделерниң хемчеглериниң дугайын моон көрүп болур: эрткен үш чылдарда (1951, 1952 база 1953) колхозтардан кирзе чогуур олча-ажык үндүрүү 5 миллион 329 муң рубль болган. Чүгле эрткен 1953 чылда кирген ол 2 миллион 627 муң рубль олча-ажык үндүрүүнден 55 колхозтарны долузу-биле хостаан болгаш 34 колхозтар элээн улуг чиигелделерни алган.

Ол чиигелделерниң түннелинде колхозтарга хөй түннүг акша херенги артып турар болгаш колхозтарның саң-хөө ажыл-агыйынга улуг салыышкын болуп, оларның саң-хөө суурун быжыглаарынга деткимчени көргүзүп турар.

Партияның болгаш чазактың Тываның колхозтарының дугайында улуг сагыш човаашкыныының илерээшкини бо чылдың февраль айда чазактың үндүргени чаа доктаалы болур. Ол доктаал-биле бистиң областың колхозтарынга олча-ажык үндүрүүнүң чиигелделерин ам-даа үш чылларга (1954, 1955 база 1956) узаткан.

Чиигелделериң хуусааларын узатканы болза, колхозтарның организас, ажыл-агыйын улам ыңай быжыглаарының оруунга, колхоз бүдүрүлгезин улгаттырарынга дузалаар болгаш колхозчуларның материалдыг чаагай байдалын көдүрериниге чугула хемчеглер болур дээрзи билдингир.

Олча-ажык үндүрүү төлээринден колхозтарны хостаанының түннелинде, оларның эргезинде арткан акша-херенгилерни ажыглаарының талазын чазактың доктаалы онза чугулалап көрген.

Колхозтарның хөй-ниити ажыл-агыйының өзүлдезиниң үндезини оларның хуваашпас фондулары болур. Ниитиниң хуваашпас фондуларын чыылдырары болза, колхозтарның материал-техниктиг суурун калбартыр, бүдүрүлгениң кол херенгилерин, ажылчын болгаш продуктулуг малдарны, бүдүрүлгениң оранбажыңнарын, көдээ ажыл-агыйның машиналарын болгаш чепсек-херекселдерин, транспорттуң чепсектерин болгаш оон-даа өскелерни калбартып өстүрерин хандырар. Ол ышкаш, хуваашпас фондулар социал-культураның хемчеглерин боттандырарынга (клубтар, библиотекалар тудуун болгаш өске-даа) чугула үнер дөс болур.

Областың бүгү колхозтарынга хуваашпас фондуларның хемчээлин улгаттырар сорулга-биле долу ийикпе, азы чамдык кезиин олча-ажык үндүрүүн төлээринден хостаан, чиигелде өзугаар олча-ажыктан кирген түннүң 50 хуузун колхозтарның хуваашпас фондуларынга салыр. Олча-ажык үндүрүүнге чиигелделерни чорутканының түннелинде эрткен үш чылларда хуваашпас фондуларга салдынган түң 2 миллион 665 муң рубль болган. Ол сан болза, 2,5 тоннаның 141 автомашиналарның, 3.500 сиген кезер машиналарның, 2.220 молотилкаларның өртээн дуглап болур.

Олча-ажык үндүрүүн төлээр колхозтарга болза, үндүрүг хавырылдазы оларның организас, ажыл-агыйын быжыглаарынга кандыг-даа шаптык болбас кылдыр үндүрүг онаалдазының чиигелделиг чурумун тургускан. Олча-ажык үндүрүглерин киирип алырының болгаш ажыглаарының байдалдарындан хамаарыштыр колхозтарның ап турары орулгаларының тус-тус янзы-бүрү хемчээ доктаатынган. Орулгаларның чамдык хевирлеринден олча-ажык үндүрүүн шуут дыртпас. Күрүнеге ыяавыла дужаар продуктуларны дужааганындан, а ол ышкаш ажылчын болгаш продуктулуг малды сатканындан алган, бир эвес ол түннерни экижиткен болгаш үрелиг мал азы малдың коъданын катап тургузар болгаш калбартыр сорулга-биле капитал салыышкынга салган болза, үндүрүг онаарындан хостаар.

Отчеттуг үениң иштинде колхоз бүрүзүнүң бүдүрүлге ажыл-чорудулгазының түннелин көргүзүп турар колхозтарның чыл отчедунга үндезилээш, колхозтарга олча-ажык үндүрүүнүң онаалдазын саң-органнары чорудар. Чыл отчеду бүрүзүн шын тургузуп, бүгү тала-биле эки хынаан соонда үндүрүг онаарын чорудар. Ол хыналданы саң органнары бухалтер үчёдунуң сан-түңү ёзугаар колхозтуң бодунга кылып чорудар.

Ол хыналда болза, колхоз бүрүзүнүң алган орулгаларынга дүүштүр чүгле олча-ажык үндүрүүн шын саналарын хандырар эвес, харын ооңбиле кады колхозтарның саң-хөө ажыл-агый чорудулгазын чурумчударынга болгаш бухгалтер учедун шын организастаарынга биче эвес ужур дузалыг. Саң органнары чыл отчёттарын хынаарда колхозтарның бүгү ажыл-агый чорудулгазынга, көдээ ажыл-агый артелиниң Уставын үреэр таварылгаларны илередиринге, учетту шын организастаарынга болгаш чорударынга дүүштүр чорудар.

Көдээ ажыл-агый артелинин Уставын хажыдар, ажыл-агыйжы эвес, акша-херенгини төтчеглеп самчыгдаар болгаш өске-даа фактылар талазы-биле илерээн четпестерни узуткаарынче хемчеглерни алыры-биле районнуң удуртур организацияларынга дыңнадыры саң органнарының хүлээлгези. Колхозтарның саң-хөө ажыл-агыйын шын организастаарынга бухгалтер учёдун чурумчударынга практиктиг дузаламчыларны көргүзери саң органнарының хүлээлгези болур.

Сорулга болза саң органнарының чорутканы, колхозтарга чыл отчеттарының хыналдазы колхоз бүрүзүнгө олча-ажык үндүрүүн чүгле шын саналарын хандырар эвес, харын оларны организас, ажыл-агый талазы-биле улам быжыгарынга дузалаан турар ужурлуг.

А. КАПЛУНОВ.

Колхозтар тудуунче хүн бүрүде сагыш салыр

Тожу районнуң колхозтары партияның болгаш чазактың улуг дузаламчызынга даянгаш, эрткен 2—3 чылдарның дургузында чаа суурларны тургузуп, элээн хөй чуртталга бажыңнарын, мал кажааларын болгаш бүдүрүлге, культура-амыдыралдың тудугларын ажыглалда киирген. Колхозтар 1954 чылда янзы-бүрү 65 тудугларны, оон иштинде 50 чуртталга бажыңнарын тудар планныг. Оон иштинде ниитиниң чунар бажыңнарының, уруглар яслилериниң тудуглары планда база көрдүнген.

Тудугларны кылырынга 4000 кубометр ыяш, 1100 кубометр дилген ыяш материал, 50 муң туйбу хереглетинип турар. Ындыг турбуже, колхозтарның тудуглары кончуг оожум темпи-биле чоруп турарын айтыр херек. Тудуг бригадалары апрель эгезинге чедир 1839 кубометр ыяш белеткээн. Олар 22 чуртталга бажыңнарының, 250 олуттуг колхоз клубунуң тудуун кылып турар.

«Совет Тыва» колхозтуң тудуг бригадазы 10 чуртталга бажыңнарының, «Май 1» колхоз 9 чуртталга бажыңнарының, база клубтуң ханаларын тудуп дооскан. Колхозта партия организациязы 23 коммунистерни болгаш комсомолчуларны тудуг бригадазының ажылдарында тургускан. Коммунистер Андылай, Таанчык, Хөвүкпен, Санайбан олар ажыл нормазын хүн-бүрүде ажыр күүседип, ажылдың шынарын экижидип турар. Ынчаарга чамдык хожудап турар тудугжулар боттарының четпестерин дарый чайлаткаш, мурнакчыларның деңнелинге чедир ажылдаары негетинип турар.

Тоора-Хем суурда албан черлериниң, ажыл-агый организацияларының ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары колхозтарның тудуг белеткелинге чамдык дузалыг ажылдарны кылган, чүл дээрге, бирээзиле чеди метр узун хемчээлдиг 528 чудуктарны белеткеп, чонуп, оон иштинден 100 чудукту тудуг участогунга сөөртүп чедирген.

Колхоз тудугларының талазы-биле чамдык ажылдар чорутунган болза-даа, колхозтарның баштаар черлери болгаш партия эге организациялары чогуур хуусаада тудуг ыяжын план ёзугаар белеткеп алыр, тудугларны дүрген темпилиг доозар дээш бүгү бар күштерни болгаш аргаларны четче ажыглавайн келген. Ыяш белеткелиниң болгаш тудуг ажылының графиги үстүп, кылдынып турар тудугларның шынары дээш демисел чорутунмайн турар. Кестинип белеткетинген тудуг ыяжының чүгле 34 хуузу тудуг участоктарында сөөртүнген.

Тудуг бригадаларының составында быжыглатынган колхозчуларны өске ажылга чартыктырбазын, оларны бүрүнү-биле тудугга доктаамал ажылдадырын колхозтарның баштаар черлери ам-даа чедип албаан. «Совет Тыва» колхозтуң тудуг бригадазының кежигүннеринден 12 кижи тудугда ажылдавайн турар.

Чамдык кылдынган тудугларның шынары дыка куду. Тудугларның бадылатынган төлевилелин сагывас, колхоз суурун чаагайжыдарының планын үреп турар чүүлдер база бар. «Совет Тыва» колхозтуң Толбулда хой фермазының хойжуларының чуртталга бажыңын эш Найданнын удуртканы бызаңчылар бөлүү багай шынарлыг кылган. Ол бажыңның бедик хемчээли чүгле 2 метр 24 сантиметр, а кирер эжиниң бедии чүгле 1 метр 50 сантиметр болган. Чавыс бажың болза, кыжын чылыг болур дээр аянныг чугаа үнүп турар, ол шын эвес. Төлевилел өзугаар бедик туттунган бажыңның ишти культурлуг болгаш чырык, аңаа арыг агаар хөй болур. Ол колхозта чамдык чуртталга бажыңнары орус печка азы плита тургузар чери чок кылдыр туттунган. Ынчангаш колхозчулар ол бажыңнарынга чүгле демир печка салып турар.

Тудуг бригадалары манзыларны чогуур үезинде белеткеп албайн турары четпес. Тууйбу бүдүрериниң белеткели чорутунмайн турар. Тудуг материалдарының четпези-биле чуртталга бажыңнарының тудуу бүрүн хандыртынмайн, хожудап турар. 19 бажыңнарның ханазының тудуу доозулган болзе-даа, оларның чаңгызының-даа шалазы, дээвиири, крышазы болгаш кладовказы кылдынмаан. Тудуг бригадаларында хирээ, балды дээн ышкаш херекселдер база кадаг, соңга шили оон-даа өске чугула чүүлдер дыка чедишпес. Тудугга херектиг бо чүүлдерни райпо четче хандырып шыдавайн турар. Колхозтар тудуунуң темпизин дүргедиринче областың көдээ болгаш колхоз тудуунуң килдизи (начальниги эш Талганчик) тодаргай удуртулганы болгаш дузаламчыны хандырбаан.

Партия райкому болгаш райкүүском тудуг ажылын чедишкиниг чорударынче угландыр колхозтарны тодаргай удуртпайн, оларга боттуг дузаламчы көргүспейн турганындан тудугларның ажылы кончуг оожум темпи-биле чорутунуп келген деп чүвени миннип демдеглээр херек. Сорулга болза, 1954 чылда тудуг планын бүрүн күүседир дээш колхозтарның баштаар черлери тудуг бригадаларының ажылын эде тургузары болур. Партия райкому болгаш райкүүском колхозтар тудуунуң талазы-биле удуртулгазын үндезини-биле экижидери негетинип турар.

Ф. БЛАГИНИН.

СЭКП Тожу райкомунуң секретары.

Чылгының баш санын өстүрери-биле кады уксаазын экижидер

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхоз 1953 чылда чылгының баш санын өстүрериниң планын 110 хуу күүседкен. Чылгычылар бүгү өрээн белерниң 75 кулуннарын менди өстүрген. Коммунист эш Алдын-Сарыг эргелекчилээн чылгы фермазында комсомолчу К. Бегзилдей, чылгычылар Умер-оол, М. Даваа чылгыны эки ажаап, одарладып келген, ынчангаш чазын оон күжү ортумактан өрү болган. Олар чылгының часкы одарларын организастыг чорудуп турар. Төрээн 61 белерниң кулуннары бүрүн менди алдынган. Чылгычылар ам төрүүр 70 белерниң кулуннарын хорамча чокка камгалап алыр дээш улуг кичээнгейни салып турар.

Уксаалыг чылгы өстүрериниң тускай фермазында 100 ажыг аныяк белер үстүнген. Колхоз үрелиг 4 аскырларны болгаш 7 белерни садып алган. Апрель төнчүзүнде 251 белерниң үрелиг аскырлар-биле эдержилгези эгелээн. Оон аңгыда 200 ажыг чылгыны чылгычы Чагжан-оол, Даваа олар Чадаана-Аскы, Хая-Бажы деп черлерде одарладып турар.

К. МАШПАК-ООЛ.

Тудугжуларның чедишкини

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районнуң Баян-Талада «Октябрь 30 чылы» колхозтуң тудуг бригадазы Май бирге алдар болдурган социалистиг чарыжын ёзугаар 3 муң кубометр тудуг материалын хуусаа бетинде белеткеп дооскаш, оон 70 хуузун колхоз төвүнде сөөртүп алган. Апрель 25-ке чедир колхозтуң уруглар яслизинин, дээрбеиниң, 4 чурттал бажыңнарының чаа тудугларын болгаш 1953 чылла чедир туттунмаан 3 чурттал бажыңнарын тудуп дооскан.

Тудуг бригадазының мурнакчы бызаңчылары эштер Хүр-Баштыг, Ондарай, Меңниг-оол олар яслинин чаа тудуу-биле катай 2 чурттал бажыңының ханазын салып дооспушаан. тудуг ажылынга 2 кижини өөредип алганнар. Тудугжулардан Эртине, Ырыш, Алдын-оол, Айыыр, Чүдүкпен, Тараа-Чиир, Досумаа, Көшкендей болгаш оон-даа өске эштер, ыяш, чонарының, Шоколлар септелгезинге болгаш чаа тудугларга 116,4 муң рубльди, а көдээ башкыларның чурттал бажыңнарынга 47,3 муң рубльди үндүрген.

Көдээ Советтериң хөй кезин бот-онаалганың акша херенгизин хамаатыларның ниити хуралынга көрдүнген хемчеглерни долузу-биле хандырарынче чарыгдап турарлар.

Оон-биле кады чамдык көдээ Советтериң даргаларының болгаш секретарларының талазындан хамаатыларның ниити хуралдарының шиитпирлерин күүседиринче сагыш салбайн турарлар. Бот-онаалга чуруму-биле чыгдынган акша-херенгилер ажыглатынмайн турар болгаш хамаатыларның хуралынга төлевилетинген хемчеглер күүсединмейн турар.

Ылаңгыя Барыын-Хемчик район бот-онаалганың акша херенгизинден 54 муң рубльди азы кирген түннүң чартыындан хөйүн ажыглаваан болуп турар. Ол ышкаш Чөөн-Хемчик район 16 муң рубльди чедир ажыглаваан. Ындыг байдалдар Тес-Хем, Чаа-Хөл болгаш областың өске-даа районнарында бар.

Көдээ Советтер бот-онаалганың акша херенгизин хамаатыларның ниити хуралының шиитпирлеп каанын социал-культураның хемчеглеринге чарыгдавайн, харын хоойлу ёзугаар хоругдаан турбуже, көдээ Советтериң административтиг ажыл-агыйынга чарыгдап турар шын эвес фактыларны онзалап демдеглээри чугула.

Таңды районнуң Элегес көдээ Соведи болгаш Бай-Тайга районнуң Тээли көдээ Соведи бюджетте тускай акша херенги көрдүнген турбуже, бот-онаалгадан кирген акшаны көдээ Советтериң албан кылыр бажыңнарының тудуунга чарыгдааннар. Каа-Хем районнуң Бүрен-Аксы көдээ Соведи бот-онаалганың акшазын көдээ Советтиң ажылдакчыларының шалыңынга чарыгдаан. Ол ышкаш фактыларны областың өске-даа көдээ Советтериниң көрүп болур.

Бот-онаалганы чорудуп турары-биле чергелештир, оон чыылдаларын организастаар ажылда Улуг четпестер бар. Бот-онаалганың дадывыры шоолуг эвес (чылда 20 рубльден 75 рубль чедир) түннүг болуп, база ол акша херенгини чүгле хамаатыларның боттарының ажыл-агый амыдыралының болгаш социал-культуразының хереглелдерин хандырарынче угландырган турбуже, чамдык районнар хөй түннүг акша херенгини чедир чыгбайн турар. Чижээ 1954 чылдың апрель 1-де Чөөн-Хемчик район 116 муң рубльди чыып алыр тургаш, чүгле 19 муң рубльди, Бай-Тайга район 61 муң рубльдан 13 муңну, Чаа-Хөл район 31 муң рубльден чүгле 2 муңну киирген.

Шак ындыг түннелдер болза, көдээ Советтериң шүүшпек олутпай чорууңуң, оларның ажылын райкүүскомнарның талазындан кошкак контрольдап турарының, а ол ышкаш чурттакчы чоннуң ортузунга тайылбыр массалыг ажылдар чорутунмайн турарының чылдагаанындан болуп турар. Чамдык көдээ Советтер бот-онаалганың кирген болгаш үнген акша херенгилериниң дугайында үчёдун кылбаан, төлекчилериниң сан таңызы чорутунмаан, хамаатылардан хүлээп алган акша дугайында оларга чогуур квитанцияны тывыспайн турар.

Көдээ Советтериң чамдыктары бот-онаалганың кирген акшазын күрбанкы салбырларында бодунуң агар санынга дужаавайн, көдээ Советтиң бодунда шыгжап турары шын эвес. Бо бүгү болза, чыгдынган акша херенгини оорлаар болгаш ону ажыл-агыйжы эвес чарыгдаар чоруктарны болдуруп турар.

Өвүр районнуң Хандагайты көдээ Совединиң секретары Норбу хыналда чогун ажыглап алгаш, бот-онаалганың акша-херенгизинден 1887 рубльди самчыгдаан. Тожу районнуң Тоора-Хем болгаш Азас көдээ Советтери бот-онаалганың акша херенгизинден 1266 рубльди оорга алыскан. Ындыг фактылар Бии-Хем, Улуг-Хем районнарының чамдык көдээ Советтеринде база бар.

Хоойлу ёзугаар алырга, ол девискээрниң соңгулда эргелерин ажыглап турар чонунуң чартыындан эвээш эвези ниити хуралга олуржуп турда, бот-онаалганың үндүрүүн бадылап болур. Ынчаарга Тожу районнуң Сыстыг-Хем көдээ Соведи 185 хамаатылардан чүгле 43 кижи, Өвүр районнуң «Совет Тываның беш чылы», «Торгалыг» колхозтарының хамаатыларының чүгле 30—40 хуузу хуралга олуржуп турган. Ол хуралдарның шиитпирлерин райкүүскомнар удурланыышкын чокка көрүп эрткен болгаш амыдыралга боттандырган. Моон соңгаар ындыг чорукту болдурбас.

Бот-онаалганың акша херенгизин чыыры болгаш чыгдынган акшаны шын чарыгдаары көдээ Советтиң ажылдакчы бүрүзүнге харыысалгалыг ажыл болур. Сорулга болза, кыска хуусаада бот-онаалганың чыылдаларын доозуп, чайгы үениң дургузунда хамаатыларның ниити хуралдарының айыткан хемчеглерин долузу-биле боттандырарын хандырары болур.

Ажылчы чоннар депутаттарының район Советтериниң күүскомнары болгаш оон саң килдистериниң хүлээлгези болза, бот-онаалганың төлелгелерин организастыг чыыр херекке, ону шын чарыгдаарынга база ол ышкаш акша херенгиниң үнүп, кирип турарының учёдун кылып тургузарынга практиктиг дузаламчыны көдээ Совет бүрүзүнге көргүзер ужурлуг.

В. ЦЫПКИН.

Малчыннарның чедишкиннери

(Редакцияга чагааларның доңчулалы)

Областың колхозтарының малчыннары ниитиниң малын кыштан хүр ажыргаш, малдың чаш төлүн чидириг чокка камгалап ап турар дугайында чагааларны көдээ бижикчилерден «Шын» солун редакциязы үргулчу ап турар.

Кызыл районундан эш **О. Оттук-оолдун** бижип турары болза, «Тиделге» колхозтуң 734 баш төрээн малындан 791 баш чаш мал төлү камгалап алдынган. К. Бугалдай 273 хойдан 312 хураганнарны, К. Чываа 273 хойдан 285 хураганнарны, Т. Опай-оол 188 хойдан 194 хураганнарны менди доруктуруп турарлар.

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» көдээ ажыл-агый артелинин хойжузу эш К. Чижит-оол колхозтуң хоюн дөрт чыл малдааш мал бажы өстүрериниң талазы-биле эвээш эвес чедишкинниг болуп келген. 1953 чылдың күзүнүнде ол 316 баш каракуль хойларны хүлээп алгаш, кышкы ажаалгазыңа эки эргтирген. Оон хою ам массалыы-биле ооллдап эгелээн. 140 баш төрээн хойдан 142 хураганнарны камгалап алган. Эш Чижит-оол 316 баш төрүүр хоюндан 320 хураганнарны менди өстүрүп алыры-биле хүлээлге алган ажылдап турар деп эш **М. Сандан** бижээн.

Улуг-Хем районнуң Ленин аттыг колхозтуң инээнден 68 инек, чылгызындан 8 бе төрээн, чаш төлү бүрүн камгалатынган деп эш **К. Доржукай** бижип турар. Инекчи коммунист эш Д. Уйнукпан чаа төрүтүнген бызааларның ажаалгазынче улуг кичээнгей салып турар. Чылгычы эш Д. Хөлбер-оол колхозтуң чылгы малының планын күүседир сорулга-биле 100 бе бүрүзүнден 90 кулун алыр деп социалистиг хүлээлге алган ажылдап турар.

Киров аттыг колхозтуң хойжузу эш О. Салбагар үш чыл иштинде колхозка 800 ажыг хураганнарны өстүрүп берген, бо чылын төрээн 185 хоюндан 185 хураганны камгалап алган, колхозтуң өшкү кадарчызы эш Иринпейниң 355 баш төрүүр өшкүзүнден 180 өшкү төрээн, оларның 105 анайлары менди доругуп турар деп Сүт-Хөл райондан эш **Даржай** бижип турар.

Хаван болгаш азырал куштар өстүрериниче сагыш салыр

Улуг-Хем районнуң Калинин аттыг колхозунуң баштаар чери ниитиниң хаван болгаш куш ажылын хөгжүдер дугайында сагыш салбайн турар. Хаван фермазында 15 хаваннар бар, ферма эргелекчизи эш Тамур оларның ажаалгазынче хайгаарал салбайн турарындан хаваннарның ажаалгазы баксырап, олар ээн черге улчуп чоруп турар. Оон ужурундан частың соок үезинде черге төрээн бир хаваннын 6 баш оолдары хорамчага таварышкан. Баштаар чер хаван, азырал куш ажаап өстүрериниге кызымак кижилерни четче тургузуп, чемни бүрүн белеткеп ап турган болза, бар хаваннарның болгаш азырал куштарның баш саны өзүлделиг болган турар ийик.

Ферма эргелекчизи Төмүр саттынган хаваннарның өртээ 2500 рубльди самчыгдаан. Эрткен чылдан бээр оон ажаалгазынга турган колхозтуң 500 дагааларындан 300 хире дагаалар хорамчалыг болган. Оон чылдагааны болза, ниитиниң хаван болгаш куш ажылын хөгжүдериниге Төмүрнүң ак-сеткилдиг эвес, харыысалга чок ажылдаанының түннели болур. Ниитиниң ажыл-агыйынга когарал чедирип турар буруулугларны чогуур хемчег алыр херек. Колхоз даргазы эш Чаш-оол артельдиң хаван, куш ажылын хөгжүдериниче угландыр тодаргай ажыл чорудары негетинип турар.

М. БАГАЛДАЙ.

Бот-онаалганың акша херенгизиниң чыылдазынга болгаш чарыгдалынга кичээнгейни салыр

Бистиң областа чорудуп турар көдээ чоннуң бот-онаалга үндүрүү болза, көдээ черлерде чурттап турар хамаатыларның соксаал чок өзүп турар социал-культурлуг хереглелиниң негелделерин хандырарынче угланган бюджетке немелде акша херенги киирериниң үнер дөзү болур.

1953 чылда бот-онаалга үдүрүүбиле кирген түнден 399 муң рубльди школалар тудуунга болгаш септелгезинге, оруктар болгаш көвүрүглер кылырынга, көдээ башкыларның чуртталга бажыңының тудуунга, эмнелге, номчулга-бажыңнары болгаш культура албан черлериниң септелгелеринге чарыгдаан. Оон иштинде эң-не улуг түннүг 164,3 муң рубльди эмнелге, номчулга-бажыңнары болгаш өскө-даа культура албан черлериниң септелгезинге киирген. Школалар септелгезинге болгаш чаа тудугларга 116,4 муң рубльди, а көдээ башкыларның чурттал бажыңнарынга 47,3 муң рубльди үндүрген.

Көдээ Советтериң хөй кезин бот-онаалганың акша херенгизин хамаатыларның ниити хуралынга көрдүнген хемчеглерни долузу-биле хандырарынче чарыгдап турарлар.

Оон-биле кады чамдык көдээ Советтериң даргаларының болгаш секретарларының талазындан хамаатыларның ниити хуралдарының шиитпирлерин күүседиринче сагыш салбайн турарлар. Бот-онаалга чуруму-биле чыгдынган акша-херенгилер ажыглатынмайн турар болгаш хамаатыларның хуралынга төлевилетинген хемчеглер күүсединмейн турар.

Ылаңгыя Барыын-Хемчик район бот-онаалганың акша херенгизинден 54 муң рубльди азы кирген түннүң чартыындан хөйүн ажыглаваан болуп турар. Ол ышкаш Чөөн-Хемчик район 16 муң рубльди чедир ажыглаваан. Ындыг байдалдар Тес-Хем, Чаа-Хөл болгаш областың өске-даа районнарында бар.

Көдээ Советтер бот-онаалганың акша херенгизин хамаатыларның ниити хуралының шиитпирлеп каанын социал-культураның хемчеглеринге чарыгдавайн, харын хоойлу ёзугаар хоругдаан турбуже, көдээ Советтериң административтиг ажыл-агыйынга чарыгдап турар шын эвес фактыларны онзалап демдеглээри чугула.

Таңды районнуң Элегес көдээ Соведи болгаш Бай-Тайга районнуң Тээли көдээ Соведи бюджетте тускай акша херенги көрдүнген турбуже, бот-онаалгадан кирген акшаны көдээ Советтериң албан кылыр бажыңнарының тудуунга чарыгдааннар. Каа-Хем районнуң Бүрен-Аксы көдээ Соведи бот-онаалганың акшазын көдээ Советтиң ажылдакчыларының шалыңынга чарыгдаан. Ол ышкаш фактыларны областың өске-даа көдээ Советтериниң көрүп болур.

Бот-онаалганы чорудуп турары-биле чергелештир, оон чыылдаларын организастаар ажылда Улуг четпестер бар. Бот-онаалганың дадывыры шоолуг эвес (чылда 20 рубльден 75 рубль чедир) түннүг болуп, база ол акша херенгини чүгле хамаатыларның боттарының ажыл-агый амыдыралының болгаш социал-культуразының хереглелдерин хандырарынче угландырган турбуже, чамдык районнар хөй түннүг акша херенгини чедир чыгбайн турар. Чижээ 1954 чылдың апрель 1-де Чөөн-Хемчик район 116 муң рубльди чыып алыр тургаш, чүгле 19 муң рубльди, Бай-Тайга район 61 муң рубльдан 13 муңну, Чаа-Хөл район 31 муң рубльден чүгле 2 муңну киирген.

Шак ындыг түннелдер болза, көдээ Советтериң шүүшпек олутпай чорууңуң, оларның ажылын райкүүскомнарның талазындан кошкак контрольдап турарының, а ол ышкаш чурттакчы чоннуң ортузунга тайылбыр массалыг ажылдар чорутунмайн турарының чылдагаанындан болуп турар. Чамдык көдээ Советтер бот-онаалганың кирген болгаш үнген акша херенгилериниң дугайында үчёдун кылбаан, төлекчилериниң сан таңызы чорутунмаан, хамаатылардан хүлээп алган акша дугайында оларга чогуур квитанцияны тывыспайн турар.

Көдээ Советтериң чамдыктары бот-онаалганың кирген акшазын күрбанкы салбырларында бодунуң агар санынга дужаавайн, көдээ Советтиң бодунда шыгжап турары шын эвес. Бо бүгү болза, чыгдынган акша херенгини оорлаар болгаш ону ажыл-агыйжы эвес чарыгдаар чоруктарны болдуруп турар.

Өвүр районнуң Хандагайты көдээ Совединиң секретары Норбу хыналда чогун ажыглап алгаш, бот-онаалганың акша-херенгизинден 1887 рубльди самчыгдаан. Тожу районнуң Тоора-Хем болгаш Азас көдээ Советтери бот-онаалганың акша херенгизинден 1266 рубльди оорга алыскан. Ындыг фактылар Бии-Хем, Улуг-Хем районнарының чамдык көдээ Советтеринде база бар.

Хоойлу ёзугаар алырга, ол девискээрниң соңгулда эргелерин ажыглап турар чонунуң чартыындан эвээш эвези ниити хуралга олуржуп турда, бот-онаалганың үндүрүүн бадылап болур. Ынчаарга Тожу районнуң Сыстыг-Хем көдээ Соведи 185 хамаатылардан чүгле 43 кижи, Өвүр районнуң «Совет Тываның беш чылы», «Торгалыг» колхозтарының хамаатыларының чүгле 30—40 хуузу хуралга олуржуп турган. Ол хуралдарның шиитпирлерин райкүүскомнар удурланыышкын чокка көрүп эрткен болгаш амыдыралга боттандырган. Моон соңгаар ындыг чорукту болдурбас.

Бот-онаалганың акша херенгизин чыыры болгаш чыгдынган акшаны шын чарыгдаары көдээ Советтиң ажылдакчы бүрүзүнге харыысалгалыг ажыл болур. Сорулга болза, кыска хуусаада бот-онаалганың чыылдаларын доозуп, чайгы үениң дургузунда хамаатыларның ниити хуралдарының айыткан хемчеглерин долузу-биле боттандырарын хандырары болур.

Ажылчы чоннар депутаттарының район Советтериниң күүскомнары болгаш оон саң килдистериниң хүлээлгези болза, бот-онаалганың төлелгелерин организастыг чыыр херекке, ону шын чарыгдаарынга база ол ышкаш акша херенгиниң үнүп, кирип турарының учёдун кылып тургузарынга практиктиг дузаламчыны көдээ Совет бүрүзүнге көргүзер ужурлуг.

В. ЦЫПКИН.

Школаларда экзаменнерге белеткел

Чөөн-Хемчик районнуң Чыраа-Бажы чеди чыл школазының башкылар коллективи шилчириниң болгаш доозарының экзаменнеринге белеткелди эки чорудуп турар.

Школаның класстары, коридору, интернаттың өрээлдери «экзаменнерни чүгле «4» болгаш «5» демдектерге дужаалыңар!», «Катаптаашкын—өөредилгениң иези», «Хүн режимин шын сагынар!» дээш, оон-даа өске экзаменнерни чедишкиниг дужаарынче өөреникчилерни кыйгырып турар лозунг, плакаттар-биле шиметинген.

Катаптаашкын расписаниезин өөредилге эргелекчизи эш Буян хынамчалыг чогаадып, чогуур шактарны доктаадып тургускан. Башкылар Дөжүлдей, Үндезин харыылап турар класстарының өөреникчилериниң чедишкиниг белеткеп, доозарының класстарынче бүрүн составы-биле шилчидер дээш, кызымак ажылдап турарлар.

М. ООЛЧУКАЙ.

* * *

Бистиң школада О. Бартаңның үш уруглары эрткен улдуңнарда бүгү эртемнерге «4» болгаш «5» демдектерлиг өөренип келгеннер. Уруглар-ның чедишкиниг өөредилгези ада-иелериниң талазындан уругларының өөредилге-кижизидилгезинге сонуургалды салып, боттарының ада-ие хүлээлгезин шын күүседип келгениниң база хамаарышкан.

Ам часкы экзаменнерге белеткелдер үезинде ол ада-иелер бажыңының бир өрээлин хостааш, ону таарымчалыг кылдыр дерип ылаңгыя стол, сандайлар, чарык-биле бүрүн хандырган. Оон ыңай өрээлде өөреникчиниң хүн режимин, катаптаашкын расписаниезин, картаны шевергин азып кылган. Уруглар-ның иези Каваа кадай колхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчызы болуп турарындан аңгыда уругларының кичээлин шын башкарып, оларның аъш-чемин экижиди кылып берип турар.

А. МААДЫР-ООЛ.

Чеди чыл школазы.

* * *

Шилчириниң болгаш доозарының экзаменнерин тудар өөреникчилер-биле белеткел ажылын Эрзиниң Нарын чеди чыл школазының башкылары хынамчалыг чорудуп эгелээннер.

Башкылар Момянов, Нощпу, Авилова тус-тус класстарынга часкы экзаменнерни чедишкиниг дужаатырар дээш, мурнунда өөренип эрткен материалдарны катаптаашкынын эртемнер аайы-биле чөп организастап, ылаңгыя өөредилге программазында өөреникчилерниң хоомай шиңгээткен кезектерин катаптаарынче онза кичээнгейни салып турарлар.

Башкылар өөреникчилерни экзаменнер дужаарының саавыры-биле таныштырып, катаптаашкын болгаш экзаменнер үезинде үе-шакты шын ажыглаарының, хүн режимин шыңгыы сагыырының дугайында беседаларны, класс хуралдарын уруглар-ның ада-иелери-биле кады чоруткулаан.

К. НУРЗАТ.

Эртем темазынга беседа

Чер кырынга тывылган баштайгы кижилер

Бисти долгандыр турар өртемчейниң болгаш Чер кырынга баштайгы кижилерниң тыптып келгениниң дугайында айтырыг кижи төрелгеттенни шаг үеден бээр сонуургадып келген.

Кижилер дириг амытаннардан чоорту тыптып келгенин болгаш чүс-чүс муң чылдарда үргүлчүлээн хөгжүлдениң түннелинде амгы байдалга четкенин көргүзүп турар хөй санныг фактылар ам эртемде бар. Ынчалза-даа эрте бурунгунуң үезинде кижилер ылап тодаргай эртем билиглери чок тургаш, амыдыралдың дыка хөй чорудулгаларын билбес тургаш, кижиниң тыптып келгениниң дугайында айтырыгга шын харыыны тып шыдавайн турганнар.

Өртемчейни болгаш кижини кандыг-бир кайгамчыктыг чүүлдер бүдүрген дээр дугайында бодал оларның угаанынга дыка хөй чүс чылдарның дургузунда тергиидеп турган. Кижиниң кажан, канчап тыптып келгенин тайылбырлаар бодаан эң-не эртеги оралдажыышкыннар болза, эң баштайгы кижилер кандыг-бир кайгамчык ыяштарга оларның үре-чимизи болуп тыптып келген, оларны кандыг-бир «дээди» бүдүмелдер (бурганнар, сүнезиннер) чаяап каан дээн ышкаш, оон-даа өске янзы-бүрү тоожу чугааларга болгаш шажынчы сүзүглелдерге илергейлетинип турган.

Кижи бодунуң-на сагыш бодалыбиле тургускан сүзүглелдиң «дээди» чүүлдерин ажыдып көргүспүшаан, оларны бодунуң күш-ажылга мергежили-биле холбаштырып турары база-ла элдептиг болуп турар. Эртеги тоолдар ёзугаар алырга, эң баштайгы кижилерни бурганнар азы сүнезиннер ыяштан чазап, даштан оюп, черден, пор малгаштан чыпшырып кылган деп турар. Эртеги грек тоолдар, ол ышкаш библияда кирген тоожу чугаалар ол дугайын чугаалап турар. Ооң-биле кады эрте шагдан бээр пордан сава кылыр гончарлыг чүүлдерни ажыглап чораан улустарның ол аргаларын бурганнар эң баштайгы кижилерни тудуп кылырын ажыглап турган ышкаш кылдыр чугаалажып турган. Чижээ, Хнум бурганның дугайында эрте бурунгу египет тоол ындыг янзы.

Мөлчүкчү аңгылар боттарының сонуургалдарынга шажынны болгаш янзы-бүрү чүдүлгелерни дамчыштыр элдептиг бүдүмелдерниң күчүзүнге бүзүрелди быжыглаарынче, ынчангаш кижини «амыландырган» дугайында тоолдуң шынныын бүзүредиринче кончуг чүткүп чораннар. Делегейде бүгү-ле туруп турар чүүлдер, а ындыг болгаш кижилерниң ялыглар болгаш байлар кылдыр, дээргилер болгаш чалчалар кылдыр ылгалганын бурган чаяап каан, ынчангаш ол кезээ, мөңгеде шак ынчаар артар ужурлуг дээр дугайында бодалды мөлчүткен массаның медерелинге сиңиктирери оларга кончуг чугула турган. Кижиниң тыптып келгениниң дугайында идеалистиг, шажынчы бодал кезээде реакциялыг сорулгаларга бараан болуп турган болгаш бойдус база кижи дугайында айтырыгларга ёзулуг материалисчы эртем бодалдарның хөгжүлдезинге шаптык болуп турганы черле билдингир.

Шажынчы суртаалга удур эртем туруп турар, ол маргылдаа чок фактыларга даянып алгаш, өртемчейни болгаш кижилерни элдептиг күш чаяап бүдүрген дээр дугайында идеалистиг догманы буза шаап турар. Шаг үеден бээр-ле хоозун болгаш шажынчы бодалдар-биле кады, кижи бодунуң тургузуунуң талазыбиле дириг амытаннарга чоок болгаш ооң тыптып келгениниң үндезинерин дириг амытаннардан дилээр херек деп материалисчы бодалдар быжыгып турган болгаш улам-на улуг рольду ойнап эгелей берген.

Эң баштайгы кижилер болза, кандыг-бир балык хевирлиг амытаннардан тывылган деп эртеги грек философ-материалист Анаксимандо (бистиң үениң мурнунда VI векте) санап турган. Эртеги Грециянның өске-бир эртемдени Анаксагор (бистиң үениң мурнунда V векте) ол ышкаш дөмей бодалды чугаалап турган. Ол бодалдар бүдүүлүксүмээр турган болзадаа, идеализмге удур турган кижилерге ажыктыг болган болгаш кижи дугайында база кижиниң тыптып келген төөгүзүнүң дугайында материалисчы бодалды сайзырадырынга идиглиг болган.

XVIII векти сөөлүндеги эң улуг орус философ-материалист А. Н. Радищев болза, кижиниң болгаш дириг амытаннарның иштики тургузуунуң дөмейлешкээн айыткан. Кижи биле сарбашкын чаңгыс төрел бөлүкке санатынган турар ужурлуг деп ол-ла XVIII векте орус эртемден А. А. Каверзнев бижээн. XIX векти эгезинде француз эртемден Ж. Ламарк амыдыралдың байдалынга болган өскерилгелериниң түннелинде кижи дүрзүлүг сарбашкыннарның кижиже хуулуп болурунуң болдунар оруун айыткан.

Кижиниң тыптып келгениниң дугайында айтырыгның талазы-биле материалисчи идеяның хөгжүлдезинге шиитпирлиг базым XIX векти ийиги чартыында болган. Ол болза, эң улуг биологтарның бирээзи Ч. Дарвинниң ажылдарының тыптып келгени-биле холбашкан, а ол ажылдарда бүгү органиктиг делегейниң чаягаар хөгжүлдезиниң хөй санныг бадыткалдары бар болгаш кижиниң тыптып келгениниң дугайында айтырыг шиитпирлетинген.

Кижи болза, бодунуң тургузуунуң дыка хөй демдектериниң талазы-биле дириг амытаннар болгаш ылаңгыя сарбашкыннар-биле дөмейлешкек, ынчангаш эң баштайгы кижилер болза, сөөгүн черден казып тыпкан кижи дүрзүлүг сарбашкыннардан тывылган деп чүвени Дарвин көргүзүп шыдаан. Ындыг-даа болза, ол дээди бүдүштүг сарбашкыннарның эрте бурунгу кижилерже шилчий бергениниң кандыг чылдагааннары турганын ол тайылбырлап шыдаваан. Ол эң нарын айтырыгны шиитпирлээнииниң хавыяазы К. Маркс биле Ф. Энгельске хамааржыр.

Кижилериниң эң-не дээди сайзыралдыг дириг амытаннардан кол ылгалыр үүлү болза, кижилер бодунуң күш-ажылы-биле амыдыраарының чепсээн бодунга бүдүрүп алырында болур деп чүвени диалектика болгаш төөгү материализминиң генийлиг үндезилекчилери көргүскеннер. Күш-ажылдың чепсээн кылып ап билири болгаш ол чепсектиң дузазы-биле бодун долгандыр турар чүүлдерни медерелдии-биле эде кылып билири, кандыг-бир чаа чүвени бүдүрүп билири—бо шынарлар болза, кижини эң-не сайзырангай дириг амытаннардан ылгап турар. Дириг амытаннар, ооң иштинде сарбашкыннар чүүдаа бүдүрбейн турар, а олар бойдуста белен бар болгаш оларга чугула чүүлдерни узуткап турарлар.

Кижи төрелгетенниң төөгүзү, азы эң баштайгы кижилерниң тыптып келгени болза, бүгү органиктиг делегейниң чоорту хөгжүлдезиниң эң чугула үези болур, кажан хөгжүлдениң чорудулгазының үезинде кижиниң бурунгулары болур—дээди бүдүштүг сарбашкыннар—бот камгаланыр сорулга-биле болгаш чиир оът-сиген дазылын казып алырынга хереглээр бойдус бүдүмелдерин (ыяшты, даштты) ажыглап эгелээнинден эгелээр. Ол болза, эң-не бөдүүн, ынчалзажок тускай ажыглаарынга элээн эптиг бүдүмелдерни чазап кылырынга чедирген. Кижиниң эртеги бурунгулары бүдүрүлгениң чепсектерин кылып эгелээни-биле күш-ажылче шилчип кирген. Ол болза, кижи дүрзүлүг сарбашкыннарның бурунгу кижиже шилчээнииниң кол фактору болуп, кижиниң мага-бодунуң тургузуунуң оон соңгаар улам депшилгелиг хевирлетингениниң болгаш ооң угаан бодалының хөгжүлдезиниң кол чылдагааны апарган.

Амгы эртемге билдинер эң эртеги казып тыпкан кижилер болза, питекантроптар болуп турар, ону сөс сүрүп очулдурарга «кижи сарбашкыннар» дээни ол. Питекантроптуң мөчү сөөгүнүң артынчызы Ява деп ортулуктуң чер иштинден тывылган, ооң шаг үезин 900 муң чыл-биле чижеглеп санаар. Мөчү сөөктүң тывылган кезектеринден питекантроптарның даштыкы хевирлериниң дугайында бодалды тургузуп алыры шыдатынган. Олар ортумак сынныг, чоонсумаар боттуг, ийленчек чавыс хавактыг болганнар. Қарактарының үстүнде чалданчак сөөктерлиг. Ол бүгү шынарлар болза, кижи дүрзүлүг сарбашкыннар биле кижиниң кончуг дөмейин көргүзүп турган. Ындыг-даа болза, оларның баш мөөзиниң хемчээли улуг эвес,—900 кубсантиметр болза-даа кижи дүрзүлүг сарбашкыннарның баш мөөзиниң хемчээлинден бир чартык катап хире улуг болган. Питекантроптуң баш сөөгүнүң иштинде артып калган баш мөөзиниң шыйлагар истериниң орны болза, ооң мөөзиниң тургузуунуң сарбашкын мөөзиниң тургузуундан ыракта нарынын херечилеп турар.

Эрте бурунгу кижилерниң питекантроптар-биле кончуг дөмей өске хевири болза, синантроптар болур (очулдурарга эртеги кыдат кижи дээн). Ооң сөөктерин Кыдаттан, Пекиниң чанындан тыпкан. Синантроптарның амыдырап турганының үези барык 700 муң чылдарның мурну турган. Олар питекантроптарга бодааргa, оон ыракта артык кадыр хавактыг болгаш бажының мөөзиниң тургузуу элээн нарын турган. Синантроптарның мөчү сөөктери-биле кады күш-ажылдың даш чепсектери болгаш одагларның хүлдериниң болгаш хөмүрлериниң артынчызы тывылган, олар болза, ол эртеги кижилер чылыгның үндезини болур отту болгаш араатан амытаннардан камгаланырының чепсектерин ажыглап билирин көргүзүп турар. Синантроптарның күш-ажылының чепсектери дыка хөй таварылгаларда даштың анаа-ла бустуушкунундан шоолуг-ла ылгалбайн турар.

Бистиң эрте бурунгуларывыс хөй эвес бөлүктер болуп алгаш чурттап чораннар (40—50 кижилер). Даш чепсектер-биле кады тывылган дириг амытаннарның мөчү сөөктери болза, бойдустуң чимистерин чемге ажыглап турганы улуг рольдуг турган болза-даа, оларның кол амыдыралы аңныыр турганын херечилеп турар. Эрте бурунгу кижилер чер кырынга элээн тарап быдараан турганнар. Оларның күш-ажылының чепсээ Совет Эвилелиниң мурнуу чүгүнүң янзы-бүрү кезектеринден (Армениядa, Абхазияда), Барыын Европадан, Азиядан, Африкадан тывылган. Олар колдуунда чылыг климаттыг черлерге чурттап чораннар.

Чепсекти кылып алыры болгаш кады аңнаары ынчаарда кижилерниң аразында бот-боттарынга чоок харылзажырын негеп турган. Харылзажырының ындыг чепсээ болза, үннүг чугаа апарган. Үннүг чугаа болза, кижи төрелгетенниң төөгүзүнүң бир дугаар чадазындан эгелээш, кижиниң дириг амытандан ылгалырынга идиглиг болган деп И. В. Сталин айыткан. Питекантроптарның болгаш синантроптарның мөөзиниң тургузуун шинчилеп көөрге, мөөзиниң чугаа функциязы-биле холбашканын херечилеп турар.

Күш-ажылдың чорудулгазын уламна сайзыратканы, ниитилелдиң болгаш чугааның хөгжүлдези кижиниң физиктиг тургузуунуң өскерлиишкининге болгаш эрте бурунгу кижилерниң эң-не бедик сайзыралдыг хевири—неандертальцтарның (оларны эң баштай казып тыпкан черниң адыбиле адаан) хевирлетинеринге чедирген. Олар барык 150—200 муң чылдарның мурнунда чурттап чораннар.

Питекантроптар болгаш синантроптар-биле дөмейлээрге неандертальцтар элээн улуг, ылаңгыя элээн нарын тургустунган мөөзи-биле ылгалып турарлар. Ындыг болза-даа оларның тургузуунда эң эртеги кижилер-биле чоокшулаштырып турар эвээш эвес черлик шынарлар бар болган. Неандертальцтар ол ышкаш элээн кадыр хавактарлыг, карак үстүнде чалданчак сөөктерлиг болган.

Неандертальцтар болза, питекантроп-синантроп хевирлиг кижилерге бодааргa, чер кырынга элээн хөйү-биле тарап нептерээн турганнар. Оларның чурттап чораан черлериниң изи Европадан, Азиядан, Африкадан тывылган. Бистиң Төрээн чуртувустуң девискээринге оларның чурттап турган черлериниң изи Крымдан, Закавказьеден, Украинадан, Ортаакы Азиядан тывылган.

Неандертальцтарның кол ажылы база-ла аңныыр болуп турган. Оларга аңныыр ажылының кайы хире сайзырангай турганының херечизи болза, оларның турлагларында улуг дириг амытаннарның (мамонтыларның, бизоннарның, черлик аттарның, адыгларның) сөөктериниң хөйү-биле чыгдынганы болур. Чамдык сөөктерден оттук-даштың бузундулары тывылган, ол болза, аңнаар чыданың бузулган чаштанчылары болган. Неандертальцчы хевириниң кижилери отту калбаа-биле ажыглап турганнар, олар ийи курраг буъдуктарны бот-боттарынга дүрбүштүрүп турган, отту үндүрүп билир турганы черле билдингир. Олар хөй эвес 50—70 кижи кылдыр бөлүглежип алгаш, улуг эвес куйларга азы суглар чаны чалымнар баарынга чурттап чораннар.

Неандермальцтарның төөгүлүг хөгжүлдези болза, 50 муң чыл бурунгаар, амгы үедеги кижилерден тургузуг талазы-биле ылгалбас кижилерниң тыптырынга чедирген.

Кижилерниң күш-ажылчы хөгжүлдези, чугааның улам сайзырааны, ниитилел организацияларының быжыкканы, элээн нарын идеологтуг бодалдарның тыптып келгени амгы кижи төрелгетенниң депшилгелиг хөгжүлдезинге үндезинни тургускан. Оон соңгаргы төөгүлүг үе шагда кижи болза, эң-не идепкейлиг чаартыкчы, ону долгандыр турар бойдусту өскертип турар күш апарган болгаш ону улам-на бодунга чагырып ап, ооң эгээртинмес байлаан улам-на долдур ажыглап шыдаар апарган.

Антропологтуг эртемниң чыып кааны хөй санныг, херек кырында бар медээлериниң марксисчи анализи болза, кижи дээрге кандыг-бир бодап каан бурганның «чогаадыкчы актызындан» тыптып келген эвес, а харын үр төөгүлүг хөгжүлдениң түннели болурун көргүзүп турар. Ол хөгжүлдениң түннелинде ооң мага-бодунуң характерлиг тургузуу болгаш ооң сагыш бодалының кол онза үүлдери сайзырангайжаан.

В. ЯКИМОВ,
Ленинградтың Миклухо-Маклай аттыг этнография институдунуң эртемден секретары.

Совет элчин чериниң ажылдакчыларының Австралиядан үнүпкени

Австрали чазактың улустар аразының харылзааларының турза чогуур негелделеринге таарышпас үүлгедиишкиннери-биле болгаш совет элчин чериниң чогуур дипломаттыг ажыл-чорудулгазының аргазын үүгле болдурбайн турар эвес, харын элчин чериниң ажылдакчыларының амы-бодунуң айыл чок чоруунга кыжаныышкын болур байдалдың тургустунганы-биле холбаштыр Совет чазак ССРЭ-ниң Австралияда элчинин болгаш совет элчин чериниң бүгү ажылдакчыларын дедир кыйгыртыр деп шиитпирлээнин дыңнаткан болгай. Ооң-биле кады Совет чазак Австралияның элчин чериниң ажылдакчыларының Москвага моон соңгаар туруп болур аргажогунуң дугайын медеглээн.

Апрель 29-та ССРЭ-ниң элчини Н. И. Генералов болгаш совет элчин чериниң ажылдакчылары Австралиядан Төрээн чуртунче үнүпкеннер. Совет элчин чериниң ажылдакчылары үнүпкениниң соонда Совет Эвилелиниң Австралияда эрге-ажыктарын камгалаар чорукту Совет чазактың дилээн ёзугаар Швецияның Канберрада төлээ чери боттандырар.

Совет чазактың негээни-биле дүүштүр Москвада австрали элчин чериниң ажылдакчылары ССРЭ-ниң девискээрин каггаш апрельдиң 30-де чоруткан.

(СЭТА).

Баодайжы армияга күштеп күчүлээшкиннинг мобилизацияның дугайын Синьхуа агентилелиниң бижип турары

ПЕКИН. Синьхуа агентилелиниң дамчыдып турарын ёзугаар алырга, француз эрге-чагыргалар Вьетнамның эжелетирген районнарында баодайжы армияны көвүдедириниң сорулгазы-биле аныяктарның күштепкүчүлээшкиннинг мобилизациязын чорудуп турар. Ханойдан чоокта чаа келген кижиниң медеглээни болза, хоорайда өлүрүкчү чорук тергиидеп турар. Аныяктарны мобилизастаарының талазы-биле черлерни кудумчуларда тургускан. Школаларда, кино театрларда аглаашкыннарны чорудуп турар. Аныяк кижилер французтарның кудумчуларга шуут тудуп алырының айыылынга таваржып турарлар.

18 хардан 35 хар чедир бүгү херээженнер шериг албанынга кыйгыртқан турар деп Ханойга француз эрге-чагыргалар чарлаан. Дыка хөй херээженнерни полиция хоорайның бодунга болгаш хоорай кыдыының районнарынга тудуп алган. Французтар болза, херээженнериң шериг отрядтарын тургузарының сорулгазы-биле эжелетирген район бүрүзүнден 10-дан 45 чедир херээженнерни мобилизастаар деп турар. Нам-Динь можуга херээженнер батальонун тургузарын планнап турар.

Оолдар болгаш уруглар мобилизастаарының сорулгазы-биле «аштап-арыглаашкынның талазы-биле операция» дээр чүс-чүс ындыг чоруктарны француз болгаш баодайжы эрге-чагыргалар ап чорутканнар. Олар хуудустар октаарынга самолёттарны, а ол ышкаш радиону ажыглаан, бир эвес аныяктар «хавырыышкын» төвүнге келбес болза, оларны янзы-бүрү кеземче көргүзери-биле кыжанып турар. Французтарның медээлеп турарын ёзугаар алырга, февральдың 9-тан 12-ге чедир Нам-Диньниң кыдыынга «аштап-арыглаашкынның талазы-биле операция» чоруткан. 7 муң ажыг кижи француз эрге-чагыргаларның каржы аажылаашкынынга таварышкан.

Амгы үеде санатынып турар 230 муң доктаамал болгаш 70 муң доктаамал эвес шериглерлиг чалча армия 550 муң кижи чедир улгаткан турар деп чоокта чаа баодайжы чазактың премьер-министри Буу Лок медеглээн.

(СЭТА).

Турцияда парламент соңгулдалары

АНКАРА. Майның 2-де Турцияга меджлистиң соңгулдалары болуп эрткен.

Анкара радиозунуң дыңнадып турары болза, төп соңгулда комиссиязынга аңгы-аңгы вилайеттерден май 3-түн эртен 7 шакка чедир келген медээлер ёзугаар алырга соңгулдаларга тиилелгени эрге туткан «демократтыг партия» чедип алган.

(СЭТА).

Совет-ливан садыг харылзааларынга

Совет-ливан чугаалажыышкынарның чедиишкинниг доозулганының түннелинде, садыглажыышкынның болгаш судно чорулгазының чурумун, а ол ышкаш чурттарның аразынга бот-боттарынга санажылгаларның чурумун доктаадып турар ССРЭ биле Ливан аразынга садыглажыышкынның болгаш төлевирлериниң дугуржулгазынга 1954 чылдың апрель 30-де Бейрутка ат салдынган.

Совет Эвилелинден Ливанче экспорттаарынга дугуржулгада көрдүнген совет бараанларда дилиг материалдары, хөмүр даш, саазын, химия бараанары, медикаментилер, дерилгелер. автомашиналар көдээ ажыл-агый машиналары, кино-чуруктар, парлалганың чогаалдары болгаш өске-даа бараанар кирип турар.

Ливандан ССРЭ-же экспорттаар ливан бараанларның даңзызында цитрус болгаш өске-даа кат-чимистер, үнүш үзү, дүк, алгы-кеш болгаш улдуңнар, алгы-кеш чиг-эди, дүктен кылган пөстер болгаш чамдык өске-даа бараанар бар.

Дугуржулганы бир чыл хуусаалыг чарган, бир эвес талаларның кайы-бирээзи ону күш чок болдурарын медеглевес болза, чылдың-на узаткан турар.

Садыглажыышкынның болгаш төлевирлериниң дугуржулгазынга ат салдынганы-биле кады ССРЭ Ливанга садыгның төлээ черин тургузарының болгаш ооң саавырының дугайында чагааларны талалар солушканнар.

Садыглажыышкынның болгаш төлевирлериниң дугуржулгазынга совет таладан ССРЭ-ниң Ливанда элчини В. А. Деляев болгаш ССРЭ-ниң Ливанда элчин чериниң чанында садыг атташези Л. О. Ежов, ливан таладан —Ливанның даштыкы херектер министри А. Наккаш олар ат салганнар.

Коломбода чөвүлел хуралдың доозулганы

ДЕЛИ. Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарының премьер-министрлериниң Коломбога болган чөвүлел хуралының доозулганының дугайын Индияның информация бюрозу дыңнаткан.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери Индий-Кыдатта дайынны доп-дораан соксадырын негээннер.

Премьер-министрлериниң чөвүлел хуралының май 2-де чарлаан дыңнадыында дайын чорудулгаларын үргүлчүлээринге шаптыктаар төлээде, эргежок чугула хемчеглерни алыр дугайында бүгү-ле сонуургалдыг чурттарның аразынга, ылаңгыя Кыдат Улус Республиканың, Англияның, Каттышкан Штаттарның, ССРЭ-ниң аразынга дугуржулгага ат салдынган турар ужурлуг деп чугаалап турар. Чөвүлел хуралдың киржикчилери Женева чөвүлел хуралынга Франциядан Индий-Кыдаттың бүрүн хамаарышпас чоруун тыпсып берген турарын ол медеглезин деп саналдааннар.

Премьер-министрлер массалыг узуткаашкынның чепсээн хоругдаарын негээннер.

Кыдат Улус Республиканың эргелерин чүүлдүг деп көөр чорук Азияга херектиң байдалын таарыштырарынга, улустар аразының дүшкүүрлүг чоруктарын чымчадырынга, база делегейге болгаш ылаңгыя Ыраккы Чөөн-чүкке хамаарышкан айтырыгларны эң боттуг көөр чорукту боттандырарынга идигни бээр ийик деп дыңнадыгда чугаалап турар.

Колониализм дугайында айтырыгның талазы-биле колониализмни үргүлчүлээр чорук кол эргелерни үрээни болгаш бүгү делегейге кыжаныышкын болур деп дыңнадыгда чугаалап турар.

(СЭТА).

Тайбыңның бүгү-делегей чедиги чадаг-терге чарыжының ажыттынганы

ВАРШАВА. «Трибуна люду», «Пейес дейчланд», «Руде право» солуннар редакцияларының организастааны Варшава — Берлин — Прага чазаглыг оруунга болур тайбыңның бүгү-делегей чедиги чаңчыл болган чадаг-терге чарыжының байырлыг ажыдыышкыны май 2-де болган. Польша шеригниң делгем стадионунга он-он муң варшавачылар чыылганнар. Чадаг-терге чарыжының ажыдыышкынынга Польша Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң даргазы А. Завадский. Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Ю. Циранкевич, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының Төп комитединиң Политбюро кежигүннери, Күрүне чөвүлелиниң болгаш чазактың кежигүннери, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Польшада онза болгаш бүрүн эргелиг элчини Н. А. Михайлов Варшавада турар өске-даа элчин черлериниң баштыңнары чораннар.

Польша спортсменнериниң парадының соонда стадионче чадаг-терге чарыжының киржикчилери — 19 чарыжының, ооң иштинде Совет Эвилелиниң, Польшаның, Чехословакияның, Герман Демократтыг Республиканың, Англияның, Францияның, Индияның, Швецияның, Финляндияның болгаш өске-даа чурттарның чадагтергечилериниң командалары үнүп келгеннер. Совет Эвилелиниң командазы ол маргылдаада бир-ле дугаар киржип турар.

Чадаг-терге чарыжының организакчы комитединиң даргазы, «Трибуна люду» солуннуң кол редактору В. Матвин чыылганнарга чүве чугаалаан.

Тайбыңның чадаг-терге чарыжының киржикчилери ниити узуну 2 муң ажыг километр дурттуг 13 этаптарны эртер. Чадаг-терге чарыжы май 17-ге чедир үргүлчүлээр.

Ол хүн Варшаваның Жерань деп ажылчын районундан чадаг-терге чарыжының киржикчилери үнүпкен.

(СЭТА).

ШАҢГЫР-ООЛ ТҮЛҮШ СЕРТЕК

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү, мурнунда СЭКП-ниң Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары турган, совет улустуң шынчы оглу Шаңгыр-оол Түлүш Сертек аар болгаш үр аарааның соонда майның 4-те элекке мөчээн.

Т. С. Шаңгыр-оол 1920 чылда ядыы араттың өг-бүлезинден төрүүнген. Ол аныяк назынындан эгелээш күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын эгелээн болгаш бодунуң медерелдиг амыдыралын партияның херээ дээш демиселге, Совет күрүнеге бараан болурунга берген.

Т. С. Шаңгыр-оол 1940 чылдан эгелээш 1948 чылга чедир бодунуң бүгү күштерин болгаш энергиязын тыва улустуң чырыдыышкынының херээнге бербишаан, Улуг-Хем районга башкылап, школа директорлап, районо эргелекчилеп ажылдап турган.

Т С. Шаңгыр-оол 1948 чылдан эгелээш СЭКП-ниң Улуг-Хем райкомунга киллис эргелекчилеп, а ооң соонда секретарьга болгаш бирги секретарьга ажылдап турган.

Совет Төрээн чуртунуң ак-сеткилдиг, чүткүлдүг күш-ажылчы патриоду болуп ажылдааны дээш ол «Эрес маадырлыг күш-ажыл дээш» база «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медальдар-биле шаңнатырган.

Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң шынчы оглу Т. С. Шаңгыр-оолдуң чырыткылыг овурхевири ооң эштериниң сеткил-сагыжынга үр үениң иштинде кадагаланып артар.

Бөлүк эштери.

Харыысалгалыг редактор Д. О. БЕГЗИ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин көлүмчүзү, бажын 7. ТЕЛЕФОННАРЫ: Харыысалгалыг редакторнуң 3—62, харыысалгалыг редакторнуң орулакчызының, партийжи амыдырал, культура болгаш амыдырал киллистериниң—3—88. харыысалгалыг секретарьының 3—68, пропаганда болгаш агитация, көдээ ажыл-агый, үлетпүр болгаш транспорт, чагыг киллистериниң, бухгалтериянның 4—98, иштики информацияның —3—65.

ТС — 01770 Культура эргелелиниң типографиязы.